

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ТРАНСАКЦІЙНИМИ ВИТРАТАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

С. В. Тимофіїв, асистент

Львівський національний аграрний університет

Обґрунтовано вплив чинників інституційного середовища на ефективність процесу управління трансакційними витратами аграрних підприємств. Окреслено напрями вдосконалення інституційного середовища аграрного сектора економіки у контексті формування передумов ефективного управління трансакційними витратами суб'єктів господарювання. Сформульовано ключові завдання державних органів як елементів інституційної інфраструктури у зазначеному контексті.

Ключові слова: *трансакційні витрати, управління, аграрні підприємства, інституційне середовище, сегменти інституційної інфраструктури, удосконалення.*

Постановка проблеми. Управління трансакційними витратами аграрних підприємств є багатогранним процесом. Якщо розглядати його не у вузькому аспекті – як частину управлінського процесу в діяльності суб'єктів господарювання, а крізь призму функціонування підприємств як складової економічного середовища, то можна зауважити, що на якість управління, окрім кваліфікаційних навичок працівників управлінського апарату, ефективності побудови системи моніторингу й контролю трансакційних витрат та обґрунтованості управлінських заходів, які за відношенням до суб'єкта господарювання є внутрішніми чинниками, впливає ще й низка зовнішніх чинників, спричинених недосконалим інституційним середовищем аграрного сектора як частини національної економіки. До них належать: високий ступінь асиметрії ринкової інформації, тенденції до монополізації аграрного ринку, не-ефективність правового регулювання економічних відносин, недостатньо дієві методи державного регулювання галузевого розвитку тощо. У той час як нейтралізацію впливу внутрішніх чинників зниження ефективності управління трансакційними витратами підприємства можуть здійснити за допомогою

певних організаційних заходів, то протистояти впливові більшості зовнішніх чинників окремих суб'єкт господарювання не в змозі. Їх сукупний вплив зменшує можливості аграрних підприємств управляти процесом формування й функціонування потоків трансакційних витрат. З огляду на це, наукові пошуки напрямів удосконалення інституційного середовища як засобу створення передумов ефективного управління трансакційними витратами суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки є актуальним напрямом досліджень на сучасному етапі.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження трансакційних витрат як базової категорії інституціоналізму відображено у працях Р. Коуза [1], Д. Норта [2], О. Вільямсона [3], Дж. Стіглера [4], Дж. Уолліса [5] та інших інституціоналістів. Проблема управління трансакційними витратами упродовж останніх років присвятили свої роботи вітчизняні економісти П. В. Круш, І. В. Макалюк [6], М. М. Шигун [7], М. В. Дубініна [8], І. Б. Садовська [9], Л. І. Михайлова [10], Т. Г. Васильців, Т. Б. Матолич [11], а також їхні зарубіжні колеги І. Г. Панженська [12], О. В. Шумакова [13], П. Т. Спіллер [14], Г. де Анджело, С. Дж. Медема [15]. Науковцями ґрунтовно досліджено методи управління трансакційними витратами, зокрема і аграрних підприємств, висвітлено очікуваний ефект від реалізації такого управління, однак проблемам залежності ефективності такого управління від умов інституційного середовища уваги приділено недостатньо.

Метою статті є окреслення базових напрямів інституційного забезпечення процесу управління трансакційними витратами аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Більшість сучасних економічних систем, у тому числі вітчизняна, є системами змішаного типу, де до дії стихійних ринкових сил додається вплив інститутів макроекономічного впливу, функціонування яких значною мірою визначає ефективність економічних взаємовідносин між суб'єктами ринку. Склад і структура інституційного середовища значною мірою визначають особливості перебігу економічних явищ та процесів, зокрема процесу управління трансакційними витратами суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки. Зважаючи на це, є достатні підстави

вважати, що реалізація управління трансакційними витратами аграрних підприємств вимагає розвитку інституційного середовища аграрного сектора економіки у напрямі забезпечення початкових умов для реалізації повноцінного управління трансакційними витратами та подальшого вдосконалення цього процесу.

На наш погляд, напрямі інституційного забезпечення процесу управління трансакційними витратами доцільно розглядати через призму вдосконалення сегментів інституційної інфраструктури аграрного сектора економіки, виділених у наших попередніх дослідженнях [16, с. 83]. Вважаємо, що найбільшою мірою на формування передумов реалізації управління трансакційними витратами аграрних підприємств впливають три сегменти інституційної інфраструктури:

- 1) сегмент державного контролю, ключовими організаціями якого у зазначеному контексті виступають державні органи стандартизації та Державна служба статистики України;
- 2) сегмент правового забезпечення;
- 3) сегмент державного економічного регулювання, зокрема Міністерство аграрної політики та продовольства і мережа управлінь агропромислового розвитку.

За посередництвом організацій, які входять до перелічених сегментів, повинні бути сформовані й запроваджені стандартизована методика обліку трансакційних витрат, відповідна нормативно-правова база та механізм контролю за процесом формування трансакційних витрат на макрорівні аграрного сектора економіки. Зокрема, вдосконалення функціонування сегмента державного контролю, на нашу думку, повинне відбуватися шляхом розвитку інституту стандартизації. Розвиток інституту стандартизації полягає у формуванні нових або удосконаленні існуючих напрямів діяльності окремих структур, які мають відношення до процесу державної стандартизації, у контексті стандартизації процесу формування, подачі і використання звітної інформації про трансакційні витрати суб'єктів господарювання аграрного сектора.

Як відомо, облік трансакційних витрат на сьогодні відсутній в діяльності підприємств, у тому числі аграрних, і це явище

є вкрай негативним, оскільки значна частина сукупних витрат перебуває поза межами цілеспрямованого управлінського впливу. Тому завдання розробки плацдарму для формування інформаційної бази контролю і регулювання потоків трансакційних витрат має бути покладене на органи, які спеціалізуються на розробленні методик централізованого збору економічної інформації в загальнодержавних масштабах. Такими структурами є відділ методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України (державний орган стандартизації у сфері обліку) і Державна служба статистики. Вважаємо, що у рамках інституційного забезпечення процесу управління трансакційними витратами на відділ методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України мають бути покладені такі завдання:

- формування завершеної методики обліку трансакційних витрат діяльності суб'єктів господарювання на основі обґрунтованих рекомендацій науковців, які займаються даною проблематикою;

- розроблення й затвердження П(С)БО «Трансакційні витрати»;

- затвердження форм бухгалтерського обліку і фінансової звітності, які передбачають відображення інформації про трансакційні витрати суб'єктів господарювання, в тому числі аграрних підприємств.

Органам стандартизації Державної служби статистики України доцільно сконцентрувати зусилля у напрямках:

- розроблення й затвердження форм подачі інформації про трансакційні витрати аграрними підприємствами органам статистики для її подальшої обробки;

- розроблення й затвердження форм представлення інформації про трансакційні витрати суб'єктів господарювання аграрного сектора урядовим структурам та іншим користувачам (у статистичних збірниках, електронних базах даних тощо).

Забезпечення виконання вищезазначених завдань не вимагає виділення додаткових коштів з державного бюджету України, оскільки всі вони повністю відповідають поточним напрямкам роботи державних структур, про які йдеться. Таким

чином, можна очікувати швидкої реалізації пропонованих заходів щодо вдосконалення сегмента державного контролю за умови привернення уваги відповідних державних органів до проблеми управління трансакційними витратами.

Механізм впливу сегмента правового забезпечення на створення передумов управління трансакційними витратами аграрних підприємств полягає у сприянні зростанню «коефіцієнта корисної дії» процедур управління трансакційними витратами шляхом: 1) виведення з тіні тих трансакційних витрат, які є потенційно легальними, але знаходяться там через тінізацію економічної взаємодії, у результаті якої вони виникли; 2) усунення або мінімізації тих трансакційних витрат, які є нелегальними за своєю суттю (корупційні та інші витрати протизаконного характеру).

Існування тіньового сектора порушує цілісність економічної системи, оскільки в офіційному секторі економіки продовжують функціонувати звичні формальні інститути, у той час як у тіньовому секторі розвивається неформальна інституційна інфраструктура, яка протистоїть офіційній, внаслідок чого як тіньові, так і явні трансакційні витрати можуть зростати в рази, а управління трансакційними витратами ускладнюється. Належність значної частини трансакційних витрат до тіньового сектора економіки створює ризик зведення нанівець усіх зусиль щодо управління трансакційними витратами суб'єктів господарювання, зокрема аграрних підприємств, оскільки управління охоплюватиме лише офіційну складову витрат. Тому зниження «коефіцієнта корисної дії» заходів щодо управління трансакційними витратами внаслідок високого рівня тінізації економічних відносин є об'єктивним явищем. Зважаючи на це, завданнями законодавчої влади щодо вдосконалення сегмента правового забезпечення інституційної інфраструктури в аграрному секторі вважаємо за доцільне виділити такі:

— формування нормативно-правової бази, яка сприятиме виведенню економічних відносин в аграрному секторі економіки з тіні;

— законодавче узгодження процесу включення трансакційних витрат до складу витрат підприємства з позиції податкового законодавства;

— запровадження в дію ефективного антикорупційного законодавства;

— реформування судової влади з метою забезпечення справедливості та адекватності покарань за порушення господарського та іншого законодавства, яке стосується сфери функціонування економічних відносин.

На нашу думку, вдосконалення функціонування сегмента правового забезпечення створить можливість забезпечити належний рівень та повноту управління трансакційними витратами контрактації аграрних підприємств, адже більшість економічних відносин, які їх спричинюють, входять до сфери дії господарського законодавства. Паралельно можна очікувати забезпечення достатньої якості управління трансакційними витратами вимірювання, специфікації і захисту прав власності та опортуністичної поведінки за рахунок формування рівня прозорості інституційного середовища, достатнього для планування та прогнозування цих типів витрат.

Вплив сегмента державного економічного регулювання на розвиток інституційного забезпечення процесу управління трансакційними витратами аграрних підприємств є фундаментальним, і він охоплює як формування початкових умов для реалізації такого управління, так і подальше його вдосконалення у випадку успішного налагодження на першому етапі. Особливість функціонування організацій сегмента державного економічного регулювання полягає в тому, що вони не просто змінюють рівень трансакційних витрат в економічному середовищі аграрного сектора в межах поширення впливу сегмента, але й впливають на функціонування організацій у межах інших сегментів інституційної інфраструктури та відповідне формування трансакційних витрат. Таким чином, організації сегмента державного економічного регулювання мають достатні можливості цілеспрямованого регулювання потоків трансакційних витрат на всіх рівнях аграрного сектора загалом. Це означає, що саме вони в першу чергу виступають ініціаторами змін у функціонуванні інших сегментів інституційної інфраструктури, будучи здатними контролювати та опосередковано координувати цей процес.

Як було зазначено, ключову роль серед організацій сегмента державного економічного регулювання ми відводимо Міністерству аграрної політики та продовольства як одному з найвпливовіших регуляторів розвитку аграрного сектора економіки, а також мережі управлінь агропромислового розвитку як органам реалізації заходів розвитку на місцях. Зокрема, завдання державних органів агропромислового розвитку у контексті інституційного забезпечення процесу управління транзакційними витратами діяльності аграрних підприємств, на нашу думку, мають полягати у наступному:

— співпраця з аграрними ВНЗ та НДІ в напрямках: інформаційного забезпечення наукових досліджень проблем управління транзакційними витратами в аграрному секторі; посередництва у сфері взаємовідносин наукових працівників з державними органами під час здійснення досліджень, зокрема щодо спрощення доступу до економічних даних; підвищення кваліфікації власних працівників шляхом ознайомлення їх з передовими науковими розробками у сфері управління транзакційними витратами;

— сприяння розвитку інституту аграрного дорадництва (як джерела оптимізації транзакційних витрат пошуку інформації) шляхом співпраці з існуючими аграрними дорадчими службами та надання інформаційної підтримки підприємцям-початківцям у галузі аграрного дорадництва;

— узагальнення й систематизація даних про транзакційні витрати аграрних підприємств (за наявності відповідної сформованої системи моніторингу цих витрат) з метою надання відповідної інформації Міністерству аграрної політики та продовольства України для використання в процесі розроблення заходів регулювання потоків транзакційних витрат в аграрному секторі економіки;

— надання роз'яснень фахівцям аграрних підприємств щодо застосування методики обліку транзакційних витрат у випадку її запровадження на офіційному рівні та базових рекомендацій щодо ефективного управління цими витратами.

Міністерство аграрної політики та продовольства України, на нашу думку, повинне сконцентрувати зусилля на наступному:

— розробка та впровадження в дію нормативно-правових актів, які стосуються юридичного забезпечення управління трансакційними витратами в аграрному секторі економіки у межах своєї компетенції;

— удосконалення механізму співпраці об'єднань аграрних підприємств з іншими суб'єктами макрорівня аграрного сектора, зокрема державою, з метою розширення можливостей суб'єктів мікрорівня впливати на макрорівневі чинники формування трансакційних витрат;

— моніторинг трансакційних витрат аграрних підприємств через систему звітності управлінь агропромислового розвитку та здійснення регулятивних заходів щодо оптимізації рівня та структури трансакційних витрат в аграрному секторі економіки на мікро- та макрорівнях;

— участь у розробленні і впровадженні механізму державного кредитування на розвиток підприємницької діяльності в галузі аграрного дорадництва;

— фінансування наукових досліджень проблем управління трансакційними витратами в межах аграрних наукових закладів (ВНЗ, НААНУ, НДІ тощо) та ефективний контроль за використанням коштів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, формування передумов реалізації ефективного управління трансакційними витратами аграрних підприємств передбачає вдосконалення інституційного середовища, зокрема сегментів інституційної інфраструктури аграрного сектору економіки, функціонування яких здійснює найбільший вплив на даний процес. Сегментами, функціонування яких потребує вдосконалення у першу чергу, ідентифіковано сегмент державного контролю, правового забезпечення та державного економічного регулювання як такий, що має фундаментальний вплив. Зокрема, вдосконалення сегмента державного контролю доцільно здійснювати шляхом розвитку інституту стандартизації у сфері обліку та звітності про трансакційні витрати аграрних

підприємств, сегмента правового забезпечення – у напрямі зменшення рівня тінзації економічних відносин у аграрному секторі та мінімізації трансакційних витрат протизаконного характеру, сегмента державно-економічного регулювання – шляхом реалізації мережею управлінь агропромислового розвитку та Міністерством аграрної політики та продовольства України низки заходів, спрямованих на розвиток управління трансакційними витратами суб'єктів господарювання. Вважаємо, що комплексний і взаємопов'язаний розвиток сегментів інституційної інфраструктури створить умови для реалізації ефективного управління трансакційними витратами в діяльності аграрних підприємств і на макrorівні аграрного сектору економіки. Конкретизація і поглиблення окреслених у статті заходів щодо розвитку інституційного середовища аграрного сектору економіки виступає предметом наших подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Coase R. The Nature of the Firm / R. Coase // *Economica (New Series)*. – 1937. – Vol. 4, N. 16. – P. 386-405.
2. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
3. Williamson O. E. The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach / O. E. Williamson // *The American Journal of Sociology*. – 1981. – N. 87(3). – P. 548-577.
4. Stigler G. The Economics of Information / G. Stigler // *Journal of Political Economy*. – 1961. – N. 69(3). – P. 213-225.
5. Wallis J. J. Measuring the Transactional Sector in American Economy, 1870-1970 / J. J. Wallis, D. C. North ; ed. by S. Engerman // *Long-term Factors in American Economic Growth*. – Chicago : The University of Chicago Press, 1986. – P. 95-148.
6. Круш П. В. Формування механізму управління трансакційними витратами підприємства [Електронний ресурс] / П. В. Круш, І. В. Макалюк // *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. – 2013. – Режим доступу : http://economy.kpi.ua/files/files/37_kpi_2013.doc.
7. Шигун М. М. Методичні підходи до бухгалтерського обліку трансакційних витрат / М. М. Шигун // *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжнар. зб. наук. праць*. – Житомир : ЖДТУ, 2009. – Вип. 3(15). – С. 30-35.
8. Дубініна М. В. Регулювання трансакційних витрат аграрного сектора економіки / М. В. Дубініна // *Економіст*. – 2012. – № 2. – С. 63-64.
9. Садовська І. Б. Обліково-управлінський аспект класифікації трансакційних витрат / І. Б. Садовська // *Економіка АПК*. – 2012. – № 4. – С. 85-92.
10. Михайлова Л. І. Менеджмент трансакційних витрат у зовнішньоекономічній діяльності / Л. І. Михайлова // *Проблеми развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр.* – Донецк : ДонНУ, 2012. – Т. 2. – С. 251-254.
11. Васильців Т. Г. Концептуальні основи управління трансакційними витратами сектора малого і середнього підприємництва регіону / Т. Г. Васильців, Т. Б. Матолич //

Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Донецк, 2011. – Т. 1. – С. 57-62.

12. Панженская И. Г. Методическое обеспечение финансового и управленческого учета трансакционных издержек [Электронный ресурс] / И. Г. Панженская // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2009. – № 1. – С. 91-98. – (Серия 5 : Экономика). – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/metodicheskoe-obespechenie-finansovogo-i-upravlencheskogo-ucheta-transaktsionnyh-izderzhek>.

13. Шумакова О. В. Трансакционные издержки в АПК: измерение, информация, регулирование : монография / О. В. Шумакова, В. Ф. Стукач, Е. А. Асташова. – Омск : ФГОУ ВПО ОмГАУ, 2006. – 212 с.

14. Spiller P. T. Regulation: A Transactions Cost Perspective / P. T. Spiller // California Management Review. – 2010. – N. 52(2). – P. 147-158.

15. De Angelo G. Those Crazy Transaction Costs: on the Irrelevance of the Equivalence Between Monetary Damages and Specific Performance / G. De Angelo, S. G. Medema // European Journal of Law and Economics. – 2014. – Vol. 37. – P. 269-275.

16. Костирко І. Г. Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект / І. Г. Костирко, С. В. Тимофіїв // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 81-86.

С. В. Тимофіїв. Совершенствование институциональной среды как предпосылка реализации управления трансакционными издержками аграрных предприятий

Обосновано влияние факторов институциональной среды на эффективность процесса управления трансакционными издержками аграрных предприятий. Определены направления совершенствования институциональной среды аграрного сектора экономики в контексте формирования предпосылок эффективного управления трансакционными издержками субъектов хозяйствования. Сформулированы ключевые задачи государственных органов как элементов институциональной инфраструктуры в указанном контексте.

Ключевые слова: трансакционные издержки, управления, аграрные предприятия, институциональная среда, сегменты институциональной инфраструктуры, совершенствование.

S. Tymofiyiv. Improvement of the Institutional Environment as the Precondition of the Agrarian Enterprises Transaction Costs Management

The influence of the institutional environment factors on efficiency of the management of agrarian enterprises transaction costs is grounded. The directions of improvement of the institutional environment in agrarian sector are determined in the context of forming the preconditions of the efficient transaction costs management in enterprises activity. The key tasks of the state authorities as the institutional infra-structure elements are formulated in this context.

Key words: transaction costs, management, agrarian enterprises, institutional environment, segments of institutional infrastructure, improvement.